

Александар Никитовић
Институт за филозофију
и друштвену теорију
Београд

UDK:
Прегледан научни рад
Примљен: 31. 08. 1999.

ПРЕДМОДЕРНО ЕТНИЧКО ЈЕЗГРО И МОДЕРНА НАЦИЈА*

Основно питање које се у овом тексту поставља, односи се на постојање континуитетна између предмодерног етничког језгра и модерне нације. Разумјевање настанка нација у својим суштинским начинима условљено је начином рјешавања овог проблема. За модерност назначени континуитет је у највећој мјери само плод конструкције. Тако је веза између предмодерне етнице и нације за Хобсбаума плод »изумљене традиције«, односно ова веза је по Гелнеру »измишљена«, или је она, како по Андерсон истиче, »замишљена«. Уважавајући, међутим, реалан историјски контекст, открива се да је улога етничког језгра у формирању модерних нација, посебно у формирању европских нација, од суштинског значаја. Из културе, као ослоња и темеља колективног идентитета етничке заједнице, развила су се два основна процеса обликовања нација у западној и источној Европи. Занемаривање значаја етничке улоге истовремено представља превиђање значаја културног наслијеђа, као важног чиниоца успостављања специфичних разлика између нација.

Кључне речи: *етничка заједница, нација, континуитет, култура, историја.*

У савременим разматрањима о нацији постоје суштински спорови, око мање више, свих битних питања везаних за њено појмовно одређење. Приступи овој проблематици су различити, а разлике у одређењима велике, и највећим дијелом се крећу у границама које су поставили два најопштија и данас најутицајнија супротстављена пола, која представљају заговорници грађанско- територијалног, и с друге стране, етничког концепта нације¹.

* Овај чланак је део рада у оквиру пројекта »Индивидуални и колективни идентитет у посткомунизму« Института за филозофију и друштвену теорију који финансира Министарство за науку и технологију Републике Србије

¹ Различитим терминима је означавано разликовање назначених модела, у зависности од тога на које су аспекте ове проблематике аутори стављали нагласак. Тако је Ј. Пламенац, ову разлику означио као Западни и Источни национализам, Мајнеке користи термине Kulturnation и Staatsnation, Хабермас Staatsbürger и Volksgenossen, Смит говори о западном грађанском и етничком источном моделу нације. У литератури се често користе термини етницисти и конструктивисти, етничко-културолошки приступ, насупротив конструктивистичком или инструменталном. Поларизација се повлачи између културализма и инструментализма, односно између примордијализма и циркумстанцијализма итд.

Данас се у научним круговима који заговарају чисто грађански концепт нације, снажно инсистира на праву грађанства као суштинском аспекту нације. Вјероватно је исправна теза да је данас у многим земљама, у већој или мањој мјери, доминантна грађанска димензија нације. Теоријски је сасвим легитимно предлагати и залагати се за универзално усвајање грађанског концепта нација. Међутим, у аргументацији о нормативним предностима грађанског модела, појављује се озбиљан научни и методолошки проблем. Наиме, методолошки је недопустиво да се залагање за одређену нормативну концепцију, односно садашње саморазумјевање нације, ретроспективно пројектује и на период њеног формирања. Неопходно је разграничити сферу теоријског пројектовања о томе шта би нација требало да буде, од сфере историјског контекста реалног настанка нација. Узимајући у обзир историјску перспективу, није тешко запазити да је постојање етничких група и нација непосредно условљено општим историјским и политичким процесима, и да оне често подлијежу историјским промјенама. Другим ријечима, евидентно је да се свака нација различито конституисала у зависности од историјских, политичких и културних околности које су битно утицале на њено формирање. Један од основних ставова који се у овом тексту настоји образложити, јесте теза да ове разлике заправо говоре да су нације настале срастањем елемената грађанског и етничког модела, а да је мјера заступљености одређених елемената услијед различитости општих историјских и друштвених околности, код сваке конкретне нације специфична². Овдје се, дакле, брани теза да највећи број нација садржи грађанске и етничке компоненте, а да је питање превласти једних или других историјски условљено. Све ово говори да су грађански и етнички модел заправо идеал-типске теорије, док нас искуство упућује да је највећи број нација изграђен мјешањем различитих димензија ових модела.

С обзиром на речено, произилази и основна намјера овог текста, и она се не огледа у оспоравању претензија грађанског концепта да свака нација треба да буде преобразена у чисто грађански модел, или у оспоравању тезе да данас у великом броју држава преовладава грађански концепт нације. Намјера је да се преиспита исправност ретроспективног преносења овог модела, и то у својој идеал-типској варијанти на период настанка нације. Циљ је, дакле, да се у основним цртама испита модернистичко виђење процеса формирања нација, и у том контексту проблематизује теза да се већина нација, посебно оних најутицајнијих, у свом историјском извору поклапа са идеал-типском грађанском теоријом. Пошто сложеност овог проблема захтјева веома екстензивна истраживања, у тексту се ова богата проблематика највећим дијелом сужава на основно питање постојања континуитета између предмодерног етничког језгра и модерне нације, јер је разумјевање

---

² Ово становиште је на убједљив начин образложио А. Смит. Види, Смит, А. *Национални идентитет*, Београд, 1998.

настанка нације у својим суштинским тачкама условљено начином рјешавања овог проблема.

Најприје треба, у најкраћим цртама, нешто рећи о основним поставкама грађанског и етничког разумјевања нације. Ране дефиниције које се јављају на Западу, а које баштини грађанска традиција, заједнички истичу да под нацијом подразумјевају политичку заједницу грађана за које важе исти закони и институције у границама једне територије. У основи овог гледишта је, дакле, идеја државе као заједнице суверених грађана прожетих јединственом политичком вољом за уважавањем општих државних закона и институција. То подразумјева постојање државних централизованих институција и закона, што представља подлогу да се у држави изграђује правна једнакост свих држављана на основу принципа права грађанства. Поред тога, у оваквој политичкој заједници неопходно је и да постоје, у одређеној мјери, скуп заједничких идеја, вриједности и традиција, које држава промовише и одржава помоћу јавног система образовања, масовне културе и медија, а што сачињава заједничку грађанску културу једне нације. Такође, суштински елемент грађанског концепта представља идеја да нације неопходно морају имати заокружену и утврђену територију.

Други, етнички модел нације највећим дијелом се везује се за Њемачку, земље источне Европе и Азије. У својој примордијалној варијанти, етнички концепт се првенствено заснива на идеји о постојању примарне, првобитне привржености нацији, на основу интринсичне сличности између припадника етнице која је посљедица културног наслијеђа заједничких предака³. Везивно ткиво нације представљају примордијалне везе које карактерише снажан осјећај солидарности, који почива на претпостављеној крвној повезаности, религији, језику, традицији, обичајима. Снага и специфичност примордијалних веза користи се као основни аргумент за тезу о изворности и фундаменталности етничког идентитета. Наиме, етнички идентитет је примаран због тога што се човјек рађа са свим оним конститутивним чониоцима етничког идентитета који га повезују са заједничким прецима и заједничким културним наслијеђем.⁴ Из примордијализма су се даље развијале концепције етничког модела нација, али су основни елементи остали заједнички. То је схватање да нацију чине родна заједница и родна култура. Коријени нације, наиме, леже у култури наслијеђеној од заједничких предака. Дакле, суштински елемент овог поимања нације представља култура, прије свега језик, религија, обичаји и традиција. Потребно је још напоменути да етнички концепт нације рачуна на јединствену народну вољу као подлогу политичког дјеловања.

³ Види, Shils, E. »Primordial, personal, sacred and civil ties», *British Journal of Sociology*, 8, 1957. p. 130-147.

⁴ Види, Путиња, Ф., Стреф-Фенар, ж., *Теорије о етничностију*, Београд, 1997, стр. 100.

Повлачење разлике између ова два приступа разумјевању нације најчешће се успоставља преко разликовања нације као политичке заједнице и нације као етнокултурне заједнице⁵. И заиста када се посматрају основне компоненте ових идеал-типских теорија оправдано је извести такво разликовање. Међутим, с друге стране, може се поставити питање да ли уопште постоје етнокултурне нације које нису истовремено и политичке заједнице, односно, да ли постоје нације које су политичке заједнице а да не садрже у одређеној мјери неке елементе етнокултуре. За разлику од овог подвојања, које карактерише идеал-типски приступ, узимањем у обзир историјске компоненте, долази се као што је већ речено, до исправног става да су се нације формирале спајањем елемената грађанског и етничког модела. Но, прије него што се пређе на разматрање ове основне тезе, неопходно је лоцирати основну тачку разликовања између ових идеал-типских теорија. Највећим дијелом та разлика је генерисана сасвим супротстављеним тумачењима питања постојања континуитета између предмодерне етнице и модерне нације.

Посматрајући из призме идеално-типске теорије, а у неким случајевима и из угла одређеног историјског искуства, код заступника грађанског модела наглашава се не само противљење етничком моделу нације, већ се и у основи негира конститутивност етничког језгра у формирању нације. Примјере обликовања нације без постојања претходног етничког језгра из којег би израсла нација налазимо на америчком континенту, Аустралији и највећој мјери у подсахарској Африци. Сви ови примјери дају за право аргументацији која доводи у питање повезаност нације са предмодерном етницом. Ипак, остаје питање да ли проналажење одређеног броја примјера који се у великој мјери приближавају идеалном грађанском типу нације, самим тим укидају не само етнички модел, већ и тезу о учешћу етничке основе у обликовању нације. Јер иако није свака нација повезана са неким евидентним етничким језгром, то још никако није довољен разлог да се у потпуности оспори улога етничке основе, посебно имајући у виду историјски контекст настанака модерних нација у Европи и посебно на Балкану.

Узимајући у обзир значај наведених тешкоћа, Смит (Anthony Smith) проналази следеће разлоге на основу којих оправдава важност и неопходност испитивања улоге етничког језгра у формирању модерне нације: 1) Историјски гледано прве нације су се формирале на основу предмодерних етничких основа. 2) Заговорнице тезе о постојању етничке основе наглашавају значај историјске чињенице да су у великом дијелу свијета предмодерне етнице током веома дуге историје опстајавале све до модерног доба и њиховог трансформисања у нације. 3) Постоје многи примјери формирања нације, код којих су везе са неком етничком основом крајње неразговјетне и магловите, али онда се испољава потреба да се “од било каквих располо-

---

⁵ Путиња, Ф., Стреф-Фенар, ж., оп. цит., стр. 45.

живих културних компонената сачини кохерентна митологија и симболика једне историјске и културне заједнице .. Без неке етничке лозе будућа нација би се могла распасти»⁶

Наведене аргументе о неопходности и оправданости истраживања етничке основе нације, заступници грађанског концепта разумјевају на начин који произилази из основних претпоставки њиховог модела. Општа претпоставка од које полазе модернисти у тумачењу и критици улоге етције, јесте теза о непостојању континуитета између предмодерне етције и из ње настале нације као политичке заједнице. Поред тога, на другом нивоу критике, користећи се историјским примјерима који оповргавају значајнију улогу присуства етције у формирању нације, заступници грађанског концепта уколико разматрају карактер етције то чине са преданом критиком, која често има за циљ да укаже на крајње инструменталистички карактер етничке заједнице⁷. У том оквиру снажно се оспорава теза о континуитету и непролазности припадања групи која се утврђује на основу критеријума као што су заједничко поријекло, култура, језик, вјера, традиција и обичаји.

Полазећи од тезе да је примарно значење нације политичко, у смислу истицања суштинске конститутивне улоге грађанина у формирању нације, Хобсбаум (Eric Hobsbawm) отвара питање најважнијег критеријума етничког модела нације, а то је »свест о припадности или прошлом припадању трајном политичком ентитету«⁸. Посматрано у модернистичком кључу, питање континуитета је у највећој мјери просто плод конструкције. Тако је веза између предмодерне етције и нације за Хобсбаума плод »изумљене традиције«, односно ова веза је по Гелнеру »измишљена«, или је она како то Андерсон истиче »змишљена«. Хобсбаум хоће да каже да у основи изумљене традиције лежи смишљено створен вјештачки континуитет са прошлошћу⁹. На сличан начин и Гелнер разумјева карактер континуитета нације са предмодерном етцијом: »национализам није буђење нације до самосвијести: он измишља нацију тамо гдје оне не постоје«¹⁰. Проширујући и допуњавајући тезу о друштвеном инжењерингу као основном феномену који карактерише питање континуитета предмодерног етничког језгра и нације, Андерсон (Бенедикт Андерсон) заокружује конструктивистички концепт дефиницијом да је нација »змишљена политичка заједница, и то змишљена као истовремено инхерентно ограничена и суверена«¹¹.

⁶ Смит, А. *Национални идентитети*, Београд, 1998, стр. 71.

⁷ Види, Путиња, Ф., Стреф-Фенар, ж., оп. цит., стр. 107-115.

⁸ Хобсбаум, Е. *Нација и национализам од 1780*, Београд, 1996, стр. 83.

⁹ Hobsbawm, E. "Introduction: Inventing Traditions", *The Invention of Tradition*, Cambridge, 1995, p. 1-14.

¹⁰ Gellner, E. *Thought and Change*, London, 1964.

¹¹ Андерсон, Б., *Нација: змишљена заједница* Загреб, 1990, стр. 17.

Основна слабост Андерсонове дефиниције, која претендује на универзалну важност, је у томе што он покушава да преко термина »замишљена«, одреди специфичну разлику нације у односу на друге врсте заједница. Андерсон користи термин *имаџинед* да означи основну и специфичну карактеристику нације као политичке заједнице. Међутим, као што примјећује Хабермас, то уопште није специфична ознака нације, јер су »све заједнице овако или онако замишљене«¹². Осим тога, критеријуми које Андерсон наводи у корист своје тезе садрже низ тешкоћа. Да је нација замишљена, то јест, да се ради о заједници као појмовном конструкту, треба првенствено да докаже чињеница да "ни припадници чак и најмање нације никада неће упознати већину других припадника својих нација... У ствари све заједнице веће од првобитних села у којима се сви међусобо лично познају (па можда чак и оне) замишљене су"¹³. Ако имамо у виду да је циљ Андерсонове дефиниције да докаже да је нација замишљена у конструктивистичком смислу као културна творевина, онда је неопходно указати да се та врсте замишљања (појмовна конструкција), суштински разликује од употребе термина замишљање као представљање свих припадника нације који се непосредно не познају. Андерсон, дакле, настоји да из једне примарне врсте замишљања, која се огледа у чињеници да се припадници једне нације међусобно не познају, изведе далекосежан закључак о нацији као замишљеној заједници, при чему у овом закључку термин замишљање има битно другачију конотацију (ради се о концептуалној конструкцији). Поставља се питање да ли је ово прелажење са једне на другу врсту замишљања оправдано и теоријски легитимно. У појмовној конструкцији нације као посебне културне творевине, термин "замишљена нација" односи се на све оне културне, идеолошке, политичке идеје које повезују ту заједницу у нацију. Насупрот томе, замишљање као замјена за непостојање непосредног познавања, ни из далека нема тако важну улогу као што је то случај са појмовним замишљањем. Овдје остаје потпуна непознаница која то спона између двије назначене врсте замишљања, омогућава Андерсону да другу врсту замишљања конклузивно изведе из прве. Покушај да се специфична разлика између замишљене и природне заједнице (ако је ова друга уопште могућа), изведе преко чињеничног стања да се у једној ради о личном познавању а у другој о замишљању тог познавања, не само да није добро утемељен, већ није уопште заснован. Треба имати у виду да је свака људска заједница замишљена у смислу да не постоји заједница без властите саморефлексије која је увјек неко замишљање у смислу појмовног саморазумјевања. Може се рећи да је свака људска заједница замишљена (породица, класа, нација итд), у значењу да то нису природне појаве које се непосредно опајају, већ зајед-

---

¹² Хабермас, Ј., "Национални принцип – право на отцепљење", *Нова српска политичка мисао*, Београд, бр. 3-4, стр. 42.

¹³ Андерсон, Б., оп. цит., стр. 17.

нице имају своју унутрашњу структуру које су предмет појмовног разумјевања. У том смислу, нација као заједница која се замишља није ништа специфично, јер су заправо све заједнице замишљене.

Хобсбаум прихвата у најширем смислу Андерсонову кованицу о нацији као замишљеној заједници, на основу чега повлачи разлику између стварности претходних историјских заједница и замишљености модерне нације. Он сматра да је дошло до замишљања нације како би се »надокнадила емоционална празнина које је остала након повлачења, распадања, или услед недоступности стварних људских заједница и мрежа људских односа«. ¹⁴ Остаје наразјашњено питање зашто је услед нестанка стварних заједница дошло до замишљења, тј. конституисања нација. Да би одговорио на ово питање Хобсбаум разматра прото-националне везе »изабраних група, непосредније везаних за државе и институције«. ¹⁵ Прије него што ће се упустити у анализу протонационалних веза, Хобсбаум износи свој основни став да не постоји континуитет између предмодерне етнице и њених протонационалних веза са нацијом, односно да »се не може легитимно поистовјетити са модерним националном становиштем, као својим директним продужетком«. ¹⁶ Разматрајући карактер и улогу језика и етничитета као два најзначајнија аспекта прото-нације, Хобсбаум долази до закључка да »етничитет нема историјску везу са оним што представља чвор модерне нације«. ¹⁷

У Хобсбаумовој анализи улоге језика у формирању нације брани се радикална теза о националном језику као вјештачкој творевини. Нема сумње да се могу навести примјери који указују да је у процесу стандардизације националних језика много тога било вјештачки створено, и да је у тим случајевима »државна моћ суштинска за свако планирање језичке конструкције и манипулације«. ¹⁸ Међутим, на основу постојања одређеног броја оваквих примјера не може се извести генерални став да је »језик, уистину, постао више свесно вежбање у области друштвеног инжењеринга«, ¹⁹ као и да је национални језик »творевина настала историзовањем и измишљањем његове традиције«. ²⁰ Јер, сам Хобсбаум у својој анализи језика као прото-националне везе наводи важне примјере природног развоја језика у национални језик. Тако се наводе примјери француског и енглеског

¹⁴ Хобсбаум, Е., оп. цит., стр. 55.

¹⁵ Хобсбаум, Е., оп. цит., стр. 55.

¹⁶ Хобсбаум, Е., оп. цит., стр. 56.

¹⁷ Хобсбаум, Е., оп. цит., стр. 74.

¹⁸ Хобсбаум, Е., оп. цит., стр. 127.

¹⁹ Хобсбаум, Е., оп. цит., стр. 127.

²⁰ Хобсбаум, Е., оп. цит., стр. 107.

књижевног језика гдје је »историја направила тражени избор«²¹. Или, указујући на примјер стварања словачког књижевног језика Хобсбаум каже: »Бернолак је узео један дијалекат као основу књижевног словачког језика око 1790. године, али он није успео да се одржи већ је неколико деценија касније Људевит штур изабрао погоднији пут«²². Рећи да је изабран погоднији пут и да је историја направила тражени избор у формирању националног језика, указује на двосмисленост упоришне тачке Хобсбаумове аргументације о вјештачком карактеру националног језика. Наиме, он с правом сматра да је национални језик створен стандардизацијом језика изведеном »из мноштва нарјечја... гдје је обично основни проблем у њиховом стварању који дијалекат изабрати као основу стандардизације и хомогенизације националне граматике и ортографије«²³. То што је неопходно изабрати одређени дијалекат као основу стандардизације језика за Хобсбаума је показатељ да је национални језик вјештачка творевина друштвеног инжењеринга. Међутим, његови примјери »погоднијег пута« и »избора историје«, упућује да се процес стандардизације језика, који се одвија у контексту модерне државе и њених институција, посматра као природан развој језика. Када се каже природан развој, наравно да се не мисли на неку апсолутну непосредованост језика друштвеним окружењем. Подразумјева се да таква природност језика није могућа. Мисли се о природном развоју језика као одговору на друштвене захтјеве и потребе заједнице у којој се тај језик развија, као процес интеракције језика и друштва.

Вратимо се другој радикалној Хобсбаумовој тези, по којој етницитет нема историјску везу са модерном нацијом, а на основу које настоји да у потпуности оспори могућност постојања континуитета између предмодерне етничке заједнице и модерне нације. Аргументи²⁴ које наводи Хобсбаум, уопште узев, нису теоријски концизни, и што је важније, не дају довољно добра образложења која би нас увјерила у исправност овако радикално постављене тезе. Први аргумент који треба да докаже да етнице немају историјску везу са нацијом, заснива се на чињеници да су одређене етничке групе пружале снажан отпор стварању модерне државе: »Као доказ навешћу Пушту говорнике у Авганистану и око њега, шкотске брђане пре 1745. године, Бербере са Атласа«²⁵. читалац мора бити изненађен овако слабом аргументом, јер се с обзиром на значај тезе која се доказује, овдје очекивало да ће Хобсбаум запоһети са много увјерљивијим аргументима. Нема сумње да су наведени примјери више него маргиналне појаве у контексту расправе

---

²¹ Хобсбаум, Е., оп. цит., стр. 65.

²² Хобсбаум, Е., оп. цит., стр. 64.

²³ Хобсбаум, Е., оп. цит., стр. 63.

²⁴ Хобсбаум, Е., оп. цит., стр. 73-78.

²⁵ Хобсбаум, Е., оп. цит., стр. 75.

о проблему континуитета етнице и нације, посебно имајући у виду европски и балкански простор, и да не заслужују већу пажњу. Други Хобсбаумов доказ говори о томе да националне државе често преошћују постојање више етничких заједница, наводећи случај мултиетничности швајцарске нације. Међутим, рећи да је »швајцарски национализам мултиетнички«²⁶, заправо говори о учешћу етничких заједница у формирању нације. То што их у овом случају има више, најмање негира тезу о учешћу етничких заједница у образовању нације. Трећи Хобсбаумов аргумент је по значају сличан првом, и заснива се на тези по којој у грчком устанку против Турака »неки од њихових највећих бораца нису били хелени већ су били Албанци (Суљоти)«²⁷. Хобсбаум наводи ову тврдњу као опште познату и истиријски утврђену истину, па сходно томе не даје историјске референце на којима се она заснива. Но, независно од тога да ли је ова тврдња истинита, није јасно како се из ње може извући следећи закључак: »веома се мало савремених националних покрета заснива на јакој етничкој свести«²⁸. Учешће Суљота у грчком устанку треба да нас увјери да Грци нису имали изражену етничку свијест у борби за стварање независне грчке државе и нације. Међутим, није лако увидјети како Хобсбаум на основу учешћа Суљота искључује грчку етничку самосвијест током борбе против Турака. С друге стране, видимо да је резултат те борбе стварње модерне грчке државе, у којој је веома живо присутна етничка компонента, посебно у њеној културној димензији. Може се слободно рећи да, по много чему, примјер Грчке није најсрећније изабран за доказивање непостојања историјске везе између етнице и нације. На основу аргументације коју изводи игледа да Хобсбаум не увиђа сложеност и слојевитост грчке историје, што се најбоље види у следећем ставу: »Парадоксално, заступали су радије Рим него Грчку (романојине), односно, видели су себе као наследнике хришћанске римске империје (тј. Византије). Борили су се као хришћани против муслиманских неверника, као Римљани против турских паса«²⁹. И заиста би било више него парадоксално да су се Грци радије залагали за Рим него за Грчку. Међутим, свака парадоксалност нестаје када се утврди за који су се то Рим Грци залагали. Ради се о Византији, као најприје Источном Римском царству, а потом јединој Римској Империји. Апсолутно је неспорно да су Грци себе сматрали насљедницима Византије као Другог Рима, а у још већој историјској дубини и као насљеднике Првог Рима (посебно у корпусу формално-правнаг насљедства), исто као што су себе сматрали и насљедницима старе Хеладе. При том треба подсетити на неушитну чињеницу да је Византија баштинила културу старе

²⁶ Хобсбаум, Е., оп. цит., стр. 75.

²⁷ Хобсбаум, Е., оп. цит., стр. 75.

²⁸ Хобсбаум, Е., оп. цит., стр. 75.

²⁹ Хобсбаум, Е., оп. цит., стр. 88.

Грчке, што све заједно упућује на веома богату и сложену вертикалу континуитета коју Грци развијају и чавају. Код Грка налазимо изразито развијен смисао за гајење континуитета и када се ради о сасвим засебним и великим историјским цјелинама, као што су то античка Грчка, Византија и модерна Грчка. У том смислу је поучно пажљивије и подробније изучавати грчки примјер и када се ради о проблему континуитета између предмодерне етнице и модерне нације. У сваком случају, због историјског и културног значаја који Грчка има за Европу, као и због назначеног осјећаја за разазнавање свих слојева богатства сопственог историјског континуитета, примјер Грчке има много већу тежину за изучавање проблема континуитета између етнице и нације, него што је то случај са »Пушту говорницима у Авганистану« или »Берберима са Атласа«.

Што се тиче Гелнера, његов однос према проблему континуитета произилази из општијих поставки анализе историјског процеса настанка нације. У овој анализи могу се уочити три основне компоненте: 1) Процес настанка нације посматра се у контексту историјског развоја друштва, односно указује се да је у великој мјери настанак нације условљен унутрашњим претпоставкама развоја индустријског друштва. 2) Услијед унутрашњих законитости развоја индустријског друштва долази до стварања великих образовних система и уједначених високих култура, што продукује доба национализма из којег се стварају нације. Национализам уз помоћ државе, стандардизујући високу културу ствара нацију. 3) Доба национализма у коме се стварају нације није суштински повезано са претходном епохом, већ представља битно нову организацију друштва. Гелнер истиче да национализам стварајући нацију »проповеда и брани континуитет, али све дугује једном одлучујућем и неизречиво дубоком слому у људској историји«.³⁰

Потребно је видјети о каквој се високој култури ради, преко које национализам уз помоћ државе ствара нацију. Најприје Геленер разматра појам културе у аграрном друштву. Најзначајнија карактеристика културе овог друштва огледа се у инсистирању на културној диференцијацији између различитих слојева, а не на хомогенизацији што представља услов национализма. Аграрно друштво нема могућности да писменост учини доступном и обавезивом за све чланове друштва. Сасвим ново, и за појаву национализма продуктивно значење, култура добија у индустријском друштву, сагласно његовој новој унутрашњој структури. Наиме, тајна национализма, сматра Гелнер, лежи у унутрашњој структури индустријског друштва, чију основу сачињава посебна врста подјеле рада: "Национализам је укорјењен у извесној врсти поделе рада, оној која је сложена и која се непрестано, кумулативно мења".³¹ Појашњавајући значај феномена посебне врсте подјеле рада која карактерише индустријско друштво, Гелнер наглашава да

---

³⁰ Гелнер, Е., *Нације и национализам*, Нови Сад, 1997, стр. 175.

³¹ Гелнер, Е., *оп.цит.*, стр. 41.

услијед непрекидно растуће продуктивности, ова подјела постаје сложена, и што је најважније стално се и брзо мијења. Као најважнију последицу перманентних и брзих промјена, како самог економског система, тако и унутрашњег распореда у подјели рада, Гелнер препознаје појављивање одређеног типа егалитаризма у индустријском друштву. Из чињенице да припадници индустријског друштва морају бити оспособљени да, сходно захтјевима овог типа друштва, прелазе са једног посла на други, произилази неопходност постојања универзалне писмености и посједовања високог степена опште и техничке образованости за све чланове друштва. У овој општој образованости проналази се егалитаризам који карактерише индустријско друштво. Сада се поставља питање на који начин Гелнер назначене функционалне претпоставке индустријског друштва повезује са настанком нације.

Да би задовољила захтјеве индустријског друштва држава организује веома велик и изузетно утицајан образовни систем. Помоћу оваквог образовног система настаје, по Гелнеровом увиду, посебно историјско доба, доба национализма. Доба национализма се појављује "када се створе општи друштвени услови за стандардизоване, хомогене, из центра подржаване високе културе које прожимају целокупна становништва"³². Јасно дефинисана општа образованост и за све грађане уједначена култура генерише појављивање нације "са којом се људи својом вољом и, често радо идентификују"³³.

Дакле, основна Гелнерова теза гласи да, услијед унутрашњих законитости развоја индустријског друштва, долази до стварања великих образовних система и уједначених високих култура, што продукује доба национализма из којег се стварају нације. Због тога Гелнер и извлачи свој основни закључак: "Национализам је тај који ствара нације, а не обрнуто"³⁴. На основу реченог може се закључити да генезу феномена национализма и нације Гелнер смјешта у раван историјске нужности, односно, прецизније говорећи, овај процес разумјева као нужну последицу појаве индустријског друштва³⁵. За Гелнера је, дакле, нација у свим својим битним конститутивним тачкама везана за структуру индустријског друштва, која је попуно различита од аграрне. У том смислу »национализам није буђење и потврђивање тих мистичних, по претпоставци природних и датих јединица

³² Гелнер, Е., оп.цит., стр. 83.

³³ Гелнер, Е., оп.цит., стр. 83.

³⁴ Гелнер, Е., оп.цит., стр. 83.

³⁵ Да у Гелнеровом учењу настанак нације није нека случајна историјска појава најбоље потврђују његова опомена да нико не би смјео да "погрешно донесе закључак како је национализам контингентан, вештачки, идеолошки изум који се није морао догодити". Гелнер, Е., оп. цит., стр. 84.

(етнија А. Н.). Он је, напротив, кристализација нових јединица, погодних за услове који сада преовлађују»³⁶.

Међутим, иако код Гелнера налазимо да нацију у контексту индустријског друштва у првом реду конституише висока култура која нема непосредни континуитет са предмодерном етничком културом, ипак он истиче да »национализам користи пратходно потојећу, историјски наслеђену пролиферацију култура и културног богатства, мада их користи веома селективно и најчешће их радикално прображава»³⁷. Дакле, и поред тога што Гелнер овдје не говори непосредно о континуитету етније са нацијом, важно је да се може уочити постојање неке врста континуитета у сфери културе. Ово је битно због тога што је континуитет у култури један од најважнијих конститутивних елемената преко кога се одређује значај улоге етничке основе у формирању модерне нације. Гелнерова најважнија примједба да се овај континуитет одржава тако што се традиционална култура селективно користи и често радикално прображава, може се тумачити на два начина. Један је идеолошки, на коме инсистира Гелнер, указујући да је ова радикална трансформација прађашње културе прожета самообманом да се ради одбрани и оживљавању старе културе, јер је висока култура заправо изум национализма, или су у бољем случају стари садржаји »измјењени до непрепознатљивости»³⁸. Међутим, Гелнер овдје занемарује други аспект процеса прображавања културе, који је иманентан самој култури. Наиме, ради се о томе да се садржај културе једне епохе, никада не може механички преносити на нова покољења. Јер, управо је суштинска карактеристика културе да се сагласно духу свога времена преображава и на тај начин очувава старе садржаје³⁹. Овакав приступ традицији је плодоносан за уочавање постојање континуитета у пољу културног наслијеђа, што се свакако односи на један важан ниво проблема континуитета и улоге етничког језгра у стварању нације.

Пратећи траг назначеног културног континуитета, открива се постојање одређених историјских колективних културних идентитета. Наиме, постојање континуитета у сфери културе утире пут за уврђивање континуитета за ноциоца те културе. На основу историјске реконструкције долази се до сазнања да етничке заједнице стоје иза ових колективних културних идентитета као њихови носиоци. Заправо у предмодерном добу иза колективног културног идентитета стоји јако изражено осјећање заједничког етничитета. Истрајност и дуговјечност предмодерног културног идентитета својим садржајем се преклапа са идентитетом етничке заједнице. Етнија се првен-

---

³⁶ Гелнер, Е., оп.цит., стр. 75.

³⁷ Гелнер, Е., оп.цит., стр. 84.

³⁸ Гелнер, Е., оп.цит. стр. 84.

³⁹ Види, Хегел, Г.В.Ф., *Историја философије II*, Београд, 1983.

ствено конституише посредством осјећања континуитета, дакле на основу заједничког памћења и заједничке историјске судбине. Другим ријечима, то значи да се етничка заједница конституише захваљујући заједничком културном ослонцу, који садржи одређене идеје, вриједности, обичаје, митове, симболе. Као што се то добро показује у Смитовим анализама, културна основа је везивно ткиво сваке етничке заједнице. У том смислу се могу препознати основне карактеристике које обиљежавају етничка језгра предмодерног доба: заједнички митови о прецима, заједничка историјска сјећања, специфична културна баштина, саморазумјевање етничке особености на основу које се разликују од других етничких група. Култура је дакле онај медијум преко кога је артикулисана свака етничка особеност, а и у наредном историјском кораку преобликовања етнице у нацију, култура ће се показати као *»сине љуа нон нације«*⁴⁰.

За разлику од конструктивиста, код Смита налазимо много више размјевања за реалан историјски оквир у коме се формирају нације. Овдје се задржавамо, само на најопштијим цртама убједљиве Смитове аргументације. Као што се то показује у његовим анализама, неопходно је лоцирати историјску мапу етничких заједница, што знатно олакшава праћење њихове кључне улоге у формирању, најприје појединих држава у раном средњем вијеку⁴¹, а потом и њихове улоге у формирању нације. Културни колективни идентитет који стоји у основи етничког идентитета, постаје у касном средњем вијеку *»језгро око којег су велике и моћне државе успоставиле административну, судску, фискалну и војну апаратуру«*⁴². Посматрањем историје рађања модерних нације може се запазити да ова етничка језгра, са својом јасно распознатљивом културном основом на којој се изграђају држава и њене институције, веома често *»уобличава карактер и границе нације«*, односно, *»врло често државе срастају у нације управо на основу таквог језгра«*⁴³.

Дакле, служећи се историјским проучавањима, Смит указује да су у позном средњем вијеку се на основу културног идентитета етничког језгра изграђивале институције бирократске државе⁴⁴. Повратно дјелујући, бирократска држава преко војног, административног, фискалног и судског апарата успјела је да за све своје грађане стандардизује одређене вриједности, симболе, традицију и историјска сјећања доминатног аристократског етничког језгра, што представља историјски оквир стварања нација на Западу. Кад се ради о постојању више етничких заједница, у тим случајевима

⁴⁰ Смит, А., оп. цит., стр. 113.

⁴¹ Смит, А., оп. цит., стр. 113.

⁴² Смит, А., оп. цит., стр. 67.

⁴³ Смит, А., оп. цит., стр. 67.

⁴⁴ Првенствено се мисли на западне земље Енглеску, Шпанију и Француску.

вима је инкорпорација путем институција државне бирократије, најчешће представљала узајмно прилагођавање доминантне и периферне етничке културе, стварајући дијелом нови и шири културни идентитет.

Смит сматра да културно језго доминантне етничке заједнице одређује основне параметре у оквиру којих се, посредством бирократске инкорпорације, одвија друштвена размјена подређених етнија и њихово сједињење у заједничку културу. У овом првом периоду обликовања нације преко инкорпорације бирократске држава, недостаје заједничко јавно образовање, што представља, као што је указао Гелнер, веома важан елемент формирања нације. Историјским процесима проширивања грађанских и законских права, како на различите слојеве друштва, тако с друге стране и на периферне етничке дијелове бирократске државе, створена национална култура обухватила је поред старог етничког културног садржаја и нови грађански. Цијели овај процес бирократске инкорпорације на Западу, за Смита је био могућ, захваљујући постојању доминантне етније, на чијим културним темељима се могла изградити централизована држава, која је имала снаге да »инкорпорира друге слојеве те периферне регије и њихове етније«.⁴⁵

За разлику од овог државно бирократског пута преобликовања етничких заједница у нације, који је карактеристичан за западноевропске земље, на Истоку се углавном дешавао другачији начин преображаја етничких заједница у модерне нације. У Смитовој терминологији он се означава као преображај вертикалне или демотске етнија у нацију. На основу проучавања примјера Руса, Грка, Пољака, Копта, Етиопљана и других источних народа, Смит долази до закључка да се овдје истрајност етничке заједнице заснива на култури организованој првенствено на религијској основи. Наиме, религија овдје означава цјелокупан поглед на свијет, она у потпуности одређује све аспекте живота. Вјера представља и природан оквир унутар кога се одржава традиција и преноси културно наслеђе. У овим заједницама најчешће постоје сви етнички елементи нације као што су заједничка историја, језик, осјећање заједничког поријекла, заједничко име, приврженост отаджбини. Уколико су ове етничке заједнице имале независне државе, код њих се по правилу јављала свијест да су већ формирали нацију. Међутим, овдје се често јављао недостатак постојања законодавства изграђеног на основу права грађанства, што је нужан услов стварања нације као политичке заједнице равноправних грађана. Затим, недостајао је јединствен јавни и масовни образовни систем образовања, јасна подјела рада, обједињана привреда и економски простор, што су све предуслови који омогућавају преобликовање демотске етније у модерну нацију као активну политичку заједницу.

Посматрајући како се у већини источних земаља историјски развијао процес преображаја етничке заједнице у нацију, Смит уочава да је, за разли-

---

⁴⁵ Смит, А., оп. цит., стр. 100.

ку од одлучујуће улоге бирократске државе на Западу, овдје покретачку и основну снагу представљала интелигенција. Реинтерпретирањем традиционалне културе, интелигенција покушава да створи ново самоодређење и циљеве заједнице. У средишту овог модернизаторског повратка традицији налази се оживљавање садржаја историјске културе који се могу прилагодити другом битном процесу за стварање нације, а то је увођење грађанског права на основу кога припадници етничке заједнице прелазе у заједницу равноправних грађана. Редифинисање историјске културе имало је за циљ и да се јасно одреде националне вриједности, врлине и етичка начела, која с једне стране могу послужити садашњим генерацијама као морални оријентир у друштвеним односима, а с друге стране, као основни параметар очувања и унапређења специфичног културног наслијеђа. Смит се аргументовано супротставља тези модерниста да ове редифиниције историјске културе треба схватити најпросто као изуме или самоволне конструкте интелектуалаца. Постоје наравно изумљене и конструисане националне историје, тамо гдје недостаје довољно историјског материјала да се изведе етничка и културна подлога нације. Подједнако је саморазумљиво да постоје нације са богатом етноисторијом која је подробно и научно документована. Уколико би заиста била истинита теза о изумљености националних историја, то би онда фактички значило укидање научног легитимитета цијелој једној научној дисциплини, односно њено свођење на релативно скорашње догађаје. Националне историје би се у том случају највећим дијелом редуковале на изучавање развоја грађанских права и стварања јединственог, медијског, образовног и економског простора у државама нацијама.

Улога етничког језгра у формирању модерних нација, посебно у формирању европских нација је од суштинског значаја. Из културе, као ослонаца и темеља колективног идентитета етнице, развила су се два основна историјска процеса обликовања нација у западној и источној Европи. Занемаривање значаја етничке улоге у суштини значи потискивање културе, као *raison d'être* сваке нације, дубоко у други план. Поред тога, није могуће, уколико се узимају у обзир историјска проучавања, превидјети чињеницу да је ријетко која нација пропустила прилику да свој национални идентитет ако је то могуће заснује на непрекинутом континуитету са предмодерним етничким идентитетом. Ово просто говори о историјском значају улоге етнице, која се не би смјела занемаравати без обзира на које елементе нације се данас ставља акценат, и у ком смјеру ће се у будућности развијати карактер националног идентитета.

Библиографија:

- Anderson, B., *Nacija: zamišljena zjednica*, Zagreb, 1990.
Armstrong, J., *Nations Before Nationalism*, University of North Carolina, 1983.
Bendix, R., *Nation-building and Citizenship*, New York, 1964.
Emerson, R., *From Empire to Nation*, Boston, 1960.
Gellner, E., *Nacija i nacionalizam*, Novi Sad, 1997.
- *Thought and Change*, London, 1964.
Hutchinson, J., *Modern Nationalism*, London, 1994.
Hobsbawm, E., *Nacija i nacionalizam od 1780*, Beograd, 1996.
"Introduction: Inventing Traditions", *The Invention of Tradition*, Cambridge, 1995.
Хабермас, Ј., "Национални принцип – право на отцепљење?", *Нова српска политичка мисао*, Београд, 1997.
Minogue, K. R., *Nationalism*, London, 1969.
Путинја, Ф., Стреф-Фенар, Ж. *Теорије о етницијетету*, Београд, 1997.
Rustow, D., *The World of Nations*, Washington, 1967.
Seton-Watson, Hugo, *Nacije i države*, Zagreb, 1980.
Shils, E. "Primordial, personal, sacred and civil ties", *British Journal of Sociology*, 8, 1957.
Smith, A., *Theories of Nationalism*, London, 1971.
Nacionalni identitet, Beograd, 1998.
The Ethnic Revival, Cambridge, 1981.
The Ethnic Origins of Nations, Oxford, 1986.
Шнапер, Д., *Заједница грађана*, Нови Сад, 1996.

Aleksandar Nikitović
Institut for Philosophy
and Social Theory
Beograd

S u m m a r y

PREMODERN ETHNIC CORE AND MODERN NATION

The basic question in the text refers to the existence of continuity between the premodern ethnic core and the modern nation. Understanding of the origin of the nations in its essential points is conditioned by the way of solving this problem. Modernists consider that the continuity is at the most only the fruit of construction. Thus the connection between the premodern ethnicity and nation for Hobsbawm is the fruit of »invented tradition«, for the Gellner it is »fabricated«, or as Anderson puts it is »imagined«. Taking in consideration real historical context however it appears that the role of the ethnic cores in building modern nations, especially Europe nations is essential. From culture, as the support and the foundation of the collective identity of the ethnic community has developed two basic processes of forming nations in the west and east Europe. Neglecting the ethnic role at the

same time means overlooking the importance of culture inheritance as the important factor of establishing specific differences between nations.

Key words: ethnic community, nation, continuity, culture, history.